

Havainnot ja ajatuksia Piia Latvalan väitöskirjan äärellä

Piia Latvala: Valoa itään? Kansanlähetyksen ja Neuvostoliitto 1967–1973. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 209. Diss. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 2008. 373 s. (Tässä kirjassa Piia Latvala käsittelee raamattujen piilokuljetusta.)

Taustaksi

Piia Latvalan väitöstutkimusta esitellään kirjan takakannessa mm. seuraavasti:

Suomen kirkon idänsuhteet nousevat kerta toisensa jälkeen esille keskusteltaessa kirkon sotien jälkeisestä historiasta. Kylmä sota jähmetti maailman kahteen blokkiin, joiden välinen rintamalinja kulki rautaesiripun muodossa halki Euroopan.

Siinä missä Suomen kirkko valitsi diplomaattisen linjan idänsuhteissaan, nousi 1960-luvun kristillisen opiskelijaliikkeen piiristä niitä, jotka kritisoivat äänekkäästi Neuvostoliittoa ja salakuljettivat Raamattuja rautaesiripun taakse. Kuusikymmentäluvun lopulla Kansanlähetyksen otti idäntyön toimintaohjelmaansa ja ryhtyi organisoimaan sitä järjestelmällisesti. Mistä toiminnassa oli kyse?

Suomen Ev.lut. Kansanlähetyksen (SEKL) perustettiin 29.5.1967. Samana vuonna (20.11.1967) Kansanlähetyksen otti slaavilaislähetyksen yhdeksi toimintamuodokseen ja perusti sitä varten Slaavilaisosaston. Osaston johtajaksi kutsuttiin teol. yo. Per-Olof Malk.

Piia Latvala perehtyi tutkimuksessaan Slaavilaisosaston toimintaan vuosina 1967–1973, siis ajanjaksona, jolloin Per-Olof Malk toimi tämän osaston johtajana. Tuloksena syntyi 373-sivuinen väitöskirja, jossa Latvala valottaa Kansanlähetyksen sateenvarjon alla tapahtunutta vainotun seurakunnan avustustoimintaa ja Neuvostoliittoon suuntautunutta radiolähetysohjelmaa. Hän lähestyy idäntyötä ja sen aiheuttamia reaktioita niin yhteiskunnallisesta, poliittisesta kuin kirkollisestakin taustasta käsin.

Tutkija vaativan haasteen edessä

Tutkija on ollut vaativan haasteen edessä. Työn siitä osasta, joka oli salaista, arkistomateriaalia on olemassa varsin vähän. Siksi Kansanlähetyksen arkistostakaan ei tietoja idäntyksen tapahtumista kovin paljon löytynyt. Tutkimustyötä hankaloitti myös se, että Kansanlähetyksen arkisto noilta vuosilta ei ollut kaikilta osin järjestyksessä.

Kansanlähetyksen hallituksen ja sihteeristön kokousten pöytäkirjoista tutkija löysi idäntyötä koskevan julkisen osuuden: viralliset päätökset ja neuvottelumuistiot. Päätöksiin sekä käytännön työhön liittyviin yksityiskohtiin hän joutui etsimään lisäselvitystä mm. lehdistä ja henkilöhaastattelujen avulla. Haastattelussa, joissa liikutaan 40 vuoden takaisissa tapahtumissa, on mahdollista muistaa tai tulkita yksityiskohtia väärinkin.

Piia Latvala löysi jonkin verran tutkimusta hyödyttävää aineistoa Slaavilaisosaston yhteistyökumppaneiden ruotsalaisen Slaviska Missionenin ja norjalaisen Misjon bak Jernteppetin arkistoista. Myös Kirkon tiedotuskeskuksen leikearkisto sekä Kirkon lähetyskeskuksen arkisto olivat hänelle hyödyksi.

Väitöskirjassa todetaan (s. 19):

Mielenkiintoisen lähdekokoelman muodostaisi tutkimuksessa keskeiseen rooliin nousevan Per-Olof Malkin yksityisarkistomateriaali, jota ei ole saatu tutkimuskäyttöön.

Saamani tiedon mukaan Malkin hallussa ei ole juuri mitään Slaavilaisosaston toimintaan liittyvää aineistoa. Kuulemani mukaan osa materiaalista on jossain vaiheessa hävitetty, ja pääosa Malkin hallussa aikanaan olleesta arkistomateriaalista on ollut talletettuna Sanansaattajien arkistossa, josta tutkijakin kirjassaan (s. 19) mainitsee ja johon hän on voinut tutustua.

Latvalan mukaan (s. 17)

Suojelupoliisin arkistomateriaali sisältää lähinnä seuranta- ja puhutteluraportteja henkilöistä, jotka jäivät kiinni tullimuodollisuuksissa Suomen ja Neuvostoliiton välisellä rajalla.

Toinen tutkimusta vaikeuttava tekijä oli se, että monet raamattukuriirit eivät vieläkään olleet valmiita kertomaan omista kokemuksistaan eivätkä luovuttamaan hallussaan ollutta aineistoa tutkimuskäyttöön.

Piia Latvala ei itse ollut mukana Slaavilaisosaston toiminnassa eikä idäntyössä, joten hän on joutunut näkemään paljon vaivaa tutkimuksessa tarvittavien tietojen hankkimisessa. Hän toteaaakin kirjassaan (s. 9):

En osannut liikkeelle lähtiessäni arvata, kuinka monimuotoista matkanteko voi olla. Tutkimusmatkan reitti kulkee välillä – mutta vain välillä – tasaista asfalttietä myöten, sillä useimmiten tutkija tuntuu rymistelevän pitkin rospuuton syömää hiekkatietä, ellei jopa kantojen rypyttämää kärrypolkua pitkin.

Haastava tutkimustyö

Vähäisestä arkistomateriaalista johtuen tutkijalla on ollut melkoinen haaste löytää oikea kuva neljänkymmenen vuoden takaisista tapahtumista. Latvala on kartoittanut hyvin Slaavilaisosaston toiminnan suuret päälinjat. Kirjassa on monia mielenkiintoisia yksityiskohtia, joista en ole ollut aikaisemmin tietoinen. Tutkimustuloksissa on myös joitakin Slaavilaisosaston johtajaan ja sen toimintaan liittyviä kriittisiä johtopäätöksiä, joihin ei ole voinut yhtyä ja jotka ovat olleet hämmentäviä niille, jotka seurasivat osaston toimintaa läheltä vuosina 1967-1973.

Väitöstutkimus alkaa kuvauksella ns. viidennen herätysliikkeen juurista ja toiminnasta 1960-luvulla. Silloin opiskelijamaailmassa vaikutti hengellinen herätys, jonka seurauksena monet nuoret saivat sydämeensä lähetysrakkauden.

Per-Olof Malk toi slaavilaistyön näyn Suomeen ja Kansanlähetykseen

Idäntöön alullepanija Per-Olof Malk oli saanut näyn ja kutsumuksen lähteä tukemaan kristillisen toimintansa tähden vainottuja idän seurakuntia, joilla oli huutava puute raamattukirjallisuudesta. Malkin näky ei rajoittunut vain kärsivien ja vainottujen kristittyjen auttamiseen, vaan työssä oli mukana myös evankeliumin julistaminen radion välityksellä. Latvalan mukaan (s. 116) Malk oli ”taitava ja vetoava puhuja”, joka esitti koskettavalla, sydämiin vetoavalla tavalla haasteen viedä evankeliumi myös lähetystyöltä suljettuihin maihin. Idäntö miellettiin lähetystyöksi, jossa oli neljä tärkeää elementtiä: raamattulähetystyö, radiotyö, rukoustoiminta ja vainoista tiedottaminen sekä diakoniatyö eli pyhien avustamispalvelu.

Yhteydet Neuvostoliittoon

Malkin tiimi löysi yhteyden Neuvostoliiton ns. maanalaiseen seurakuntaan. Avustustyön kohteena olivat lähinnä Evankelisten kristittyjen ja baptistien seurakuntaneuvostoon kuuluvat seurakunnat.

Piia Latvala pitää (s. 84) yllättävänä, että

vahvasti luterilaista tunnustusta painottaneen Kansanlähetyksen sisällä Slaavilaislähetysosaston kontaktit muodostuivat baptisteihin Neuvostoliitossa.

Kansanlähetyksen periaatteiden mukaan vainottujen kristittyjen avustamispalvelussa sekä raamatunkäännöstyössä toimittiin myös tunnustustenvälisissä yhteyksissä.

Merkillepantavaa on, että Inkerin luterilainen kirkko oli tuohon aikaan lähes täysin tuhottu ja inkeriläiset oli karkotettu alueilta, minne turistit saivat matkustaa. Luterilaisiin kristittyihin ei saatu yhteyksiä, eikä heillä ollut järjestäytyntä toimintaa. Luterilaiset kokoontuivat salaa lähinnä perhejuhlien yhteydessä.

Latvala arvelee (s 270), että

osaston yhteistyöjärjestöistä yksikään ei tiettävästi ollut luterilainen

Norjalaisen Misjon bak Jernteppet -järjestön hallituksen jäsenet olivat tietääkseni luterilaisia, myös

sen työntekijät Frank Kongstein ja Lasse Traedal. Järjestön pitkäaikaisena hallituksen puheenjohtajana toimi luterilainen piispa Mondrad Norderval. Raamattujen toimittajana tärkeässä asemassa ollut saksalainen Licht im Osten -järjestön johtaja Berdt Dyck sekä hänen seuraajanaan pitkään toiminut Erwin Damsson olivat luterilaisia (Evangelische Kirche), Damsson toimi myös kirkolliskokouksen jäsenenä.

Työ perustui lähetyskäskyyn

Latvala toteaa (s. 334) raamattukuriireista:

On ilmeistä, ettei keskeisillä idäntöyön aktiiveilla ollut suoranaisia poliittisia, Neuvostoliiton ja kommunistisen ideologian vastaisia päämääriä.

Näin todella oli. En tavannut yhtään kuriiria, joka olisi lähtenyt vaikeille, riskejä sisältäville matkoille poliittisin motiivein. Lähetyskäsky antoi meille raamattukuriireille luvan ja oikeuden sekä myös motivaation Raamattujen piilokuljetustoimintaan.

Raamattujen kuljetus ei ollut laitonta

Kirjallisuuden kuljettaminen Suomesta Neuvostoliittoon ei ollut Suojelupoliisin päällikön Armas Alhavan mukaan laitonta (s. 200). Vastauksessaan Kansanlähetyksen idäntöyötä koskevaan eduskuntakyselyyn sisäasianministeri

Teemu Hiltunen muistutti, ettei uskonnollisen kirjallisuuden vieminen Suomen rajojen yli ollut rikos. (s. 221)

Poliisineuvos Armas Alhava Suojelupoliisista huomautti, ettei Suomen lainsäädäntö tuntenut pykälää, jonka nojalla kirjallisuuskuljetukseen ryhtyneitä henkilöitä olisi voitu syyttää ... eikä pienten Raamattujen tai raamatunkohtia sisältävien kirjasten kuljettamista rajan yli Neuvostoliittoon voinut hänen mielestään oikeastaan kutsua edes salakuljettamiseksi. (s. 236)

Suomen Piipiaseuran pääsihteeri Esko Rintala puolestaan totesi, että

Raamattu ei ollut kielletty kirja Neuvostoliitossa. (s. 149)

Kiellettyä oli kirjallisuus, joka oli poliittisesti tai taloudellisesti vahingollista neuvostoyhteiskunnalle. Tullissa Raamattu tulkittiin vahingolliseksi kirjaksi, mistä syystä Raamatut löydetäessä takavarikoitiin vastoin maan perustuslakia.

Raamattukuriireja ei voida kutsua salakuljettajiksi, sillä salakuljetukseen syyllistyvät määritelmän mukaan ne, jotka kuljettavat laissa kiellettyä tavaraa rajan yli ja ansaitsevat sillä itselleen taloudellista hyötyä. Koska Raamattu ei ollut Neuvostoliiton lain mukaan kielletty kirja ja koska kirjallisuus annettiin lahjana seurakunnille, kyseessä ei ollut salakuljetustoiminta. Parempi ilmaisu onkin piilokuljetus. Raamatut piti piilottaa, koska ne muuten olisi rajalla takavarikoitu.

Raamattujen piilokuljetus

Latvala toteaa kirjassaan (s 259):

Kieltäessään Slaavilaislähetyksen osallisuuden kirjallisuuden salakuljetustoimintaan Malk muunteli totuutta raskaasti

Malkin mukaan (s 259) ”salakuljetus ei kuulunut osaston tehtäviin”. Näin itsekin asian ymmärrän. Kansanlähetyksen Slaavilaisosasto ei itse harjoittanut Raamattujen piilokuljetustoimintaa, vaan lähetystyöstä syntyneet raamattukuriirit toimivat yksityishenkilöinä, omalla vastuullaan, ei minkään organisaation lähettämänä. He saivat Slaavilaisosastolta ilmaiseksi Raamattuja ja muuta hengellistä kirjallisuutta ja kuljettivat sitä rajan yli niitä tarvitseviin seurakuntiin. Idän kristityille toimitettiin sellaista avustusta, mitä he itse pyysivät.

Radiolähetytyö

Kansanlähetyksen tuki taloudellisesti radioevankelista Earl Pöystin evankelioivia radio-ohjelmia, joita lähetettiin Monacosta Trans World Radion radioaseman kautta Neuvostoliittoon. Radio-ohjelmia lisättiin sitä mukaa kuin talous antoi siihen mahdollisuuden.

Esirukous ja tiedottaminen

Esirukoustyöhön rohkaiseminen ja kristittyjen vainoista tiedottaminen lännessä olivat myös tärkeitä työmuotoja Slaavilaisosaston toiminnassa. Paluumatkallaan kuriirit toivat vainoista kertovaa postia länteen.

Kansanlähetyksessä kutsui Suomeen kommunistimaiden vankiloissa uskonsa tähden kidutettuja pastoreita kuten Richard Wurmbrandin Romaniasta ja Haralan Popoffin Bulgariasta kertomaan, millaisissa oloissa seurakunta elää suljetuissa maissa. Myös idäntytöä tekeviä kansainvälisiä lähetystyöntekijöitä kutsuttiin Suomeen puhumaan vainotun kirkon tarpeista. Suomessa vierailivat mm. ruotsalainen Ingemar Martinson, hollantilainen Veli Andreas, Siperiassa syntynyt USA:n kansalainen, radioevankelista Earl Pöysti ja kiinalainen Mary Wang.

Diakonia

Per-Olof Malk piti julistuksessaan esillä myös diakoniatyötä eli pyhien avustamispalvelua. Sen avulla huolehdittiin puutteessa elävien vainottujen kristittyjen ajallisista tarpeista. Diakoniselle avustustoiminnalle Malk löysi selkeät raamatulliset perusteet.

Valoa Idässä -lehti

Slaavilaislähetyksosasto alkoi julkaista Valoa idässä -lehteä, jonka koepainos julkaistiin loppukesällä 1967. Lehdelle saatiin lyhyessä ajassa yli 11 000 tilaajaa. Lehden välityksellä dokumentoidut tiedot uskovien vainoista levisivät Suomen kristikansan tietoon.

Idäntytön erityisluonne

Tutkimuksessa viitataan myös Per-Olof Malkin itsenäiseen, muista työtovereista riippumattomaan, omavaltaiseen toimintatapaan (s. 281, 282, 283 ja 332). Itsenäistä toimintatapaa – mikäli sellaista toiminnassa ylipäänsä oli – voidaan perustella sillä, että työ oli luonteeltaan poikkeuksellista, luottamuksellista ja salaista. Siinä oli säilytettävä tietty itsenäisyys, kaikkea ei voinut jakaa työtoverien kanssa. Näin toimittiin muissakin idäntytöä harjoittavissa lähetysjärjestöissä, ja näin työ myös jatkui Kansanlähetyksessä vuoden 1973 jälkeen.

Työ kohtasi vastustusta

Per-Olof Malk ja hänen johtamansa Slaavilaisosasto saivat kokea monenlaista vastustusta. Malkia syytettiin siitä, että osaston toiminnalla on kielteinen vaikutus Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin. Hyökkäyksiä tuli esim. joidenkin kansanedustajien taholta sekä viranomaisten, median ja kirkon taholta. Oman järjestön sisälläkin hän joutui joidenkin työtoveriensa arvostelun kohteeksi, kuten väitöskirjasta käy ilmi.

Kirjemappi ullakolla

Piia Latvala haastatteli kerran myös minua, vaikka toimintani Kansanlähetyksen idäntytön johtajana alkoi vasta tutkimuksen rajana olleen vuoden 1973 jälkeen. Haastatteluhetkellä en muistanut, että hallussani on useita alkuvuoden 1973 tapahtumiin liittyviä kirjeitä, joita sain Per-Olof Malkilta silloiseen asuinpaikkaani Lontooseen. Satuun äskettäin löytämään kirjemappin ullakolta monien asiapaperien joukosta. Siitä löytyivät myös Kansanlähetyksen silloisen pääsihteerin Matti Väisäsen minulle Lontooseen lähettämät kirjeet, joissa hän tuo esille oman näkökulmansa alkuvuoden 1973 tapahtumista. Nämäkin kirjeet osoittavat, että kriisissä oli monia tekijöitä, jotka vaikuttivat siihen, että Kansanlähetyksen idäntytö rakentui uudelle pohjalle.

Edellä mainittujen kirjeiden perustella sekä Malkin ja Slaavilaisosaston toimintaa läheltä seuranneena pidän perusteettomana joidenkuiden Malkiin kohdistamaa ankaraa arvostelua, joka on välittynyt väitöskirjaan mm. seuraavasti:

Malk osasi valita näkökulmansa tarkoitushakuisesti... hänellä oli tarve pestä itsensä ulos Kansanlähetyksen kriisistä. (s. 253)

Malkin laatimassa suunnitelmassa nousi esiin sooloilija, joka ei edes yrittänyt toimia rakentavassa yhteydessä

Kansanlähetykseen... oliko Malkin toiminnassa lahkolaishenkeä... idäntytön menestys oli lumonnut Malkin ... osastolla oli vallinnut merkillinen idäntytön huuma. Oliko nähtävissä jonkinlainen Malkin Messias-kompleksi. 282–283)

Tässä lienee kyse siitä, että Latvala on lainannut kritiikittömästi sellaisten henkilöiden lausumia, jotka olivat poleemisessa suhteessa Malkiin.

Latvalan mukaan (s. 318) Malkista ja hänen toimintaansa rajusti arvostelleista työtovereista, jotka itsekkään eivät enää olleet Kansanlähetyksen palveluksessa,

muodostuikin sittemmin läheiset ystävät, jotka tapasivat keskustelujen merkeissä.

Sekä väitöstutkimuksesta että muusta aineistosta käy ilmi, että slaavilaistyön kriisissä oli mukana useita ongelmallisia tekijöitä, jotka lopulta uuvuttivat Malkin siinä määrin, ettei hän enää jaksanut jatkaa Kansanlähetyksen idäntytössä, jossa joutui kokemaan monenlaisia paineita, stressiä ja ristiriitatilanteita.

Malk sairastui

Piia Latvala kertoo (s. 318):

Pian sen jälkeen, kun Per-Olof Malk oli eronnut Kansanlähetyksen palveluksesta helmikuun lopussa 1973, hän sairastui keuhkokuumeeseen, mikä pakotti hänet vuoteeseen useammaksi viikoksi.

Tästä sairastumisesta Malk kertoo minulle kirjeessään 13.4.1973 Lontooseen näin:

Nyt vasta ymmärsin, miten väsynyt olen ollut ja etten todellakaan sanonut SEKLille ylisanoja väittäessäni, etten jaksakaan enää. Stressin loppuminen aiheuttaa kuulemma elimistössä voimakkaita muutoksia, jotka usein purkautuvat tauteina. Tämä kai on sellaista ruumiin tasapainon etsimistä.

Tiet erosivat

Vuoden 1973 tapahtumien seurauksena me Slaavilaislähetyksen työntekijät löysimme kukin oman paikkamme lähetyksen erilaisissa tehtävissä. Omalla kohdalla kipuilin miten ja missä jatkaisimme idäntytössä, johon koimme Jumalan meitä kutsuvan. Slaavilaislähetyksen työntekijöistä vain Olli Pessala ja minä osaston lähetyksenkandidaattina jäimme Kansanlähetykseen. Muut osaston työntekijät erosivat ja siirtyivät. Per-Olof Malkin Hyvinkäällä 9.6.1973 perustaman radiolähetyksen järjestö Sanansaattajien palvelukseen. Malk jatkoi tiiminsä kanssa uudessa järjestössä radiotyötä sekä käynnisti lähetyksen jugoslaavien parissa. Kansanlähetyksen keskittyi jatkossa kirjallisuustyöhön.

Väitöskirjaa lukiessani monet vanhat muistot palautuivat mieleeni. Malkin työskennellessä Kansanlähetyksessä opin tuntemaan hänet nöyränä, herkkänä, toiset huomioon ottavana, lämminhenkisenä veljenä ja työtoverina. Työnäyssään idäntytön johtajana hän oli luja, rohkea ja periksi antamaton. Hän oli näkyjen mies.

Kansanlähetyksen kriisi osoittaa miten myös me Jumalan valtakunnan työntekijät saatamme loukata toisiamme, olemme itsekkäitä, haavoittuvia, hauraita, epätäydellisiä ja monella tavoin raadollisia ihmisiä, teemme virheitä ja vääriä valintoja. Kaikesta tästä huolimatta Jumala on siunannut eri järjestöissä sen työn, missä evankeliumia on julistettu ja julistetaan.

Malkin perintö Kansanlähetykselle

Per-Olof Malkin työn perintönä Kansanlähetykselle jäi näky lähetystyöstä suljetuissa maissa sekä valmiit puitteet ja rakenteet kirjallisuustyön jatkamiselle. Kansanlähetyksen saa olla suuresti kiitollinen Malkille tästä perinnöstä, jolta pohjalta oli hyvä jatkaa raamattulähetystyötä. Jälkikäteen voidaan nähdä, että idäntytön jakautuminen kahden järjestön toiminnaksi koitui lopulta evankeliumin voitoksi. Kansanlähetyksen keskittyminen Raamattujen toimittamiseen edisti ja laajensi niiden levittämistä huomattavasti, kuten olen kertonut kirjassani Erittäin salainen. Myös evankeliumin julistus venäjän kielellä ja useilla muilla kielillä laajeni voimakkaasti.

Pentti Heinilä

